

# Türkiye’de Düşünme ve Ezberlemeye Dair İzlenimler - Metin Heper



Toplumlarda çeşitli gruplar bulunur. Bazı grupların içinde alt kategori gruplar da vardır. Bu kısa değerlendirmede, Türkiye’deki iki alt kategorisi olduğunu düşündüğüm bir grup ile alt kategorisi olmadığını düşündüğüm bir ikinci grup hakkında düşüncelerimi paylaşmak istiyorum.

İki alt kategorisi olduğunu düşündüğüm ilk gruptaki kişilerin bir alt kategorisine, okullarında *öğrenme öğretilmiştir*. Bu nedenle bu kişiler, hemen her şeyin yalnızca *ne* olduğunu değil aynı zamanda *neden* olduğunu kavramış, yani *analitik* bir düşünce yapısına sahip olmuşlardır. Öğrenmeyi öğrenen bu kişiler hayatları boyunca devamlı öğrenmeye gayret ederler. Örneğin Atatürk ve İsmet İnönü hep yeni şeyler öğrenmek isteyen kişilerdi. Atatürk, küçükken harçlığının yarısını

kitap almak için harcamıştır. İnönü 50 yaşından sonra viyolonsel dersi, yetmişli yıllarında da daha iyi yüzme stiline sahip olmak için özel ders almış, ziyaret ettiği bir üniversitede öğrenciler için 'bunların neden öğrenmek istemediklerini anlayamıyorum' demişti (Heper, 2012).

Bu grubun ikinci alt kategorisindeki kişiler ise Atatürk ve İnönü gibi iyi okullarda okumamışlar veya eğitimleri yarım kalmıştır. Bu kategori kişilerin eğitimi yaşadıkları hayat sağlamıştır. Bu kişiler, birinci alt gruptaki kişilerden daha alt düzeyde eğitim almış veya hiç formel eğitim almamış olsalar dahi onlar da *öğrenmiş* kişilerdir. Bir seyyah olan Lilo Link, 1937 yılında yazdığı kitapta Türkiye'nin kuruluş yıllarından bu alt kategoride değerlendirilebilecek kişileri anlatmıştı. Kitapta adı geçen yaşlı bir amca, doktoruna aynı günde ikinci defa gelmiş, doktoru ona neden tekrar geldiğini sorunca, 'Gerekli tedbiri almayıp bu benim kaderim diyerek işin içinden çıkmak artık doğru değil' demişti. O yıllarda bu ikinci kategorideki bir bakkal da bir süredir sattığı bir ürüne istek azalınca o üründe ısrar etmemeye başlamış olabilir (Link, 1937: 253).

İkinci gruptaki kişilere gelince, bu kişilerin bazıları iyi okullarda okumuş olsalar da öğrenmemişler, *ezberlemişler*dir. Bu nedenle bildikleri 'ne olmuş' ile sınırlı kalmış, 'neden olmuş' sorusuna geçememişlerdir. Bekleneceği gibi, bu gruptaki kişiler analitik bir zihin yapısına sahip olamazlar. Bu kişilerin düşünce yapısı *düşünmeme* olup, tartışmalarda ezberlediklerinde ısrar ederler. Bu, normatif, yani *ideolojik* bir düşünce sistemidir.

Türkiye'ye hayli yabancı olan bir tartışma biçimi vardır. İngilizce'de *dialogical debate* ("etkileşimsel tartışma") denilen bir tartışmadır bu. Bu tür tartışma sırasında, iki taraftan biri karşı tarafa, 'hala görüşünüze katılmıyorum ama ileri sürdüğünüz bir hususta haklısınız' diyebilir. Bu davranış tartışmayı yumuşatır ve özellikle tartışma önemli bir konuda yapılıyorsa, taraflar karşı tarafın tüm argümanlarına katılmasa da orta bir yol bulabilirler. İnönü, 1930'ların sonlarında, bu tür tartışmanın yapılabildiği İngiliz siyasal sistemine merak sarmış ve Türkiye için en iyi hükümet sisteminin koalisyon hükümetleri olacağını savunmuştu. Ülkemizde 1960'lardan itibaren koalisyon hükümetleri kuruldu, fakat bu hükümetler siyasal partiler arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden uzun ömürlü

olamadı.

Zamanla çok şey değişir. Bunu bilen Atatürk bize, 'size *ne* düşünmenizi değil nasıl düşünmenizi anlatmak istiyorum' demiş ve yaptığı önemli bir diğer konuşmasında da 'giderek çok şey değişecek, yeni sorunlar ortaya çıkacak, onlara yeni çareler bulmak gerekecektir' demişti. Oysa daha 1944 yılında Behçet Kemal Çaęlar, 'Hangi meselede ... başımız dara gelirse, O'nun...kararlarına, sözlerine dikkatle eğilmek yeter' diyebilmişti. Benzer şekilde, 1955 yılında Yusuf Ziya Ortaç, daha da ileri giderek, 'kafalarımızda O düşünüyor, seslerimizde O konuşuyor, gönüllerimizde O yaşıyor' buyurmuştu. Günümüzde dahi, herhalde bize düşünmek güç geldiği için 'Atatürkçülük' her konuda Atatürk'ü taklit etmek sanılıyor. Bu nedenle, üniversitemdeki derslerimde Atatürkçülüęü, 'Atatürk'ün Atatürkçülüęü' olarak anlatıyorum!

Kemalizm konusunda da hata yapılıyor. Bir kesim bu kelimeye epeydir 'diktatörlük' anlamı yüklüyor. İlk defa 1936 yılında, o zaman milletvekili olan Şeref Aykut'un yazdığı kitabına 'Kamâлизм' adını vermesine kadar, bu kelime Atatürk'ün muhalifleri tarafından dahi yaygın olarak kullanılmamıştı (Hanioğlu, 2011: 193). Nitekim, kelime Atatürk'ün vefatına kadar da yurttaşlık kitaplarında yer almamıştı (Alkan, 1980: 37).

*Fakat unutmamak gerekir ki, diktatör yalnızca kendi menfaatini düşünür; Atatürk ise, ülkesini yabancı işgalinden kurtarmak ve onu mevcut medeniyet düzeyine ilerletmek için vefatına kadar canı pahasına uğraşmıştı.*

Elbette 'Atatürk diktatör olduğu için bunun böyle olması normaldir' denilebilir. Fakat unutmamak gerekir ki, diktatör yalnızca kendi menfaatini düşünür; Atatürk ise, ülkesini yabancı işgalinden kurtarmak ve onu mevcut medeniyet düzeyine ilerletmek için vefatına kadar canı pahasına uğraşmıştı. Yine unutmamak lazım ki, tek-parti döneminde yapılan devrimler olmasa idi demokratik bir rejim de gerçekleştirilemezdi. Öte taraftan, biraz *düşünülse* kabul edilecektir ki, aslında söz konusu devrimler 1946'da geçilen demokrasinin de altyapısını hazırlamıştır.

Atatürk, zaman zaman zihninde önemli bir sırrı sakladığını söylerdi. Muhtemelen bu sır, ülkeye demokrasiyi de getirmek idi. O Türkiye'yi 'muasır medeniyet' seviyesine çıkarmaya gayret etmiyor muydu? 1930 yılında Cumhuriyetçi Serbest Fırka'nın kapatılmasına itiraz eden İnönü'ye Atatürk'ün cevabı 'şimdi hazır değiliz' olmamış mıydı?

Ülkemizde din konusunda da bazı yanlışlar var. Dini cehalet olarak anlayanlarımız var. Oysa dinler ahlak sistemleridir. Neyin doğru, neyin yanlış olduğunu gösterirler. Müslümanlık, 'dinde zorlama yoktur' buyuruyor. Ülkemizde de Müslümanlık büyük ölçüde *dincilik* olarak değil, *dindarlık* olarak yaşanıyor. Dinci, tüm Müslümanların dini kendisi gibi algılaması gerektiğini düşünür ve herkesi buna zorlar. Dindar, dinin nasıl yaşanması konusunda başkalarına tavsiyede bulunur, fakat zorlamaz.

Ülkemizde halk, fiiliyatta kendilerini büyük ölçüde hem Müslüman hem de Türkiye devletinin vatandaşı olarak görür. Osmanlı'da halkın büyük kesimi Müslümandı; kimliği sorulduğunda 'Elhamdülillah [çok şükür] Müslümanım' derlerdi. Cumhuriyet, Osmanlı'dan böyle bir halk devraldı, o halkı *millete*, siyasal sistemi de laik rejime dönüştürdü. Eğitim yolu ile de ülkede seküler, yani din ile ilintisi olmayan bir zihin yapısının geliştirilmesine gayret edildi. Anlaşılacağı üzere, bu yazıda, 'laiklik' devlet din ayırımı, 'sekülerlik' ise kişinin dünyevi zihin yapısına sahip olması olarak tanımlanmaktadır.

Kolay bir iş değildi bu. 1960'ların başında İzmir'de bir tekstil fabrikasında işçilere kimlikleri sorulduğunda, işçilerin yüzde 37,5'i 'Müslüman', yüzde 50,3'ü 'Türk' ve diğerleri başka kimlikler belirtmişti (Mardin, 1969. 139). 1994'te tüm ulus düzeyinde yapılan bir başka araştırmada ise cevapların yüzde 69'u 'Türk', yüzde 21'i 'Müslüman Türk', yüzde 4'ü 'Müslüman', yüzde 4'ü 'Kürt' ve kalan yüzde 2 başka kimlikler olarak belirtilmişti (Heper, 2009: 16).

2006 yılında yapılan benzer bir başka araştırmada ise vatandaşlar artık kendilerini sadece Türk veya sadece Müslüman olarak belirtmemişler, nüfusun takriben dörtte üçü kendisini hem Türk hem de Müslüman olduğunu belirtmişti

(Çarkoğlu ve Toprak, 2006: 92). Bu araştırmaya göre, seçmenlerin yüzde 84,2'si 'dini eğilimi olmayan-cumhuriyetçi' partilere, yüzde 78,2'i 'dindar' partilere oy veriyordu. Türkiye ve başka ülkelerdeki bu din-sekülerizm birlikteliğini *Muslimism* ("Müslümanlık") olarak adlandıran Neslihan Çevik, 2016 yılında yazdığı kitapta konuyu etraflı olarak ele almıştı.

İyi bilindiği üzere, 2002 yılından beri, Türkiye Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri tarafından yönetiliyor. Bu hükümetlerin programına bakıldığında, bu konuda şöyle yazdığı görülüyor:

- Vicdan hürriyeti büyük önemi haizdir. Bu hürriyet kişinin dinini kendi inancı çerçevesinde yaşayabilmesini de içerir. Devlet kendi dogmasını topluma dayatmamalıdır.
- Devlet bütün dinlere ve inanışlara eşit mesafede olmalıdır ve bu dinlerin sulh içinde birlikte yaşamasını mümkün kılmalıdır.
- Devlet de dogmaların pençesinden kurtarılmalıdır. Bir din adına siyasal parti kurmak, hatta böyle bir imaj yaratmak, dine karşı yapılabilecek en büyük ihanettir. Din ortak bir inanç sistemidir; hiç kimse dini partizan amaçlar ile kullanmak ve böylece toplumda ve siyasette ayrılıklar yaratma hakkına sahip değildir. Hiç kimse başkalarını daha dindar olmaya zorlama hakkına da sahip değildir.
- Siyasette kişi bazı geleneksel değerleri önemli görebilir, ancak söz konusu değerleri ideolojiye dönüştüremez. Kişinin din merkezli fikirlerinin ve hissiyatının takip ettiği siyaseti etkilemesi tabiidir, ancak bu laikliğe aykırı bir mecraya dönüşmemelidir (Heper, 2006).

Halen Cumhurbaşkanlığı görevini sürdüren Recep Tayyip Erdoğan, daha önce bir süre İstanbul Belediye Başkanlığı da yapmıştı. O dönemde İstanbul Belediyesi, camilerin yanında kiliselerin ve havraların tamiri için de para ayırıyordu. Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin açılış töreninde yaptığı konuşmada (Heper, 2006), Aydınlanma Çağı filozofu Fransız Voltaire'in bir beyanını tekrarlamıştı: 'Sizinle aynı düşüncede olmayabilirim, ama sizin fikirlerinizi serbestçe ifade edebilmeniz için elimden geleni yaparım' demişti.

Ezberi düşünce sanmamak gerekir. Aksi takdirde yanılığın önü alınamaz. Toplum, birbirini onaylamayan kesimlere bölünebilir ve hatta, yazar gibi, normatif düşünceye karşı olanlar dahi aynı tür düşüncelere sürüklenebilir!

## **Kaynakça**

Alkan, Türker (1980). "Turkey: Rise and Decline of Legitimacy in a Revolutionary Regime". *Journal of South Eastern and Middle Eastern Countries*. Cilt4, ss. 37-48.

Çarkoğlu, Ali ve Binnaz Toprak (2006). *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV.

Çevik, Neslihan (2016). *Muslimism in Turkey and Beyond*. Houndmills, Basingstone, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Hanioğlu, M. Şükrü (2011). *Atatürk*. Princeton, NJ: University Press

Heper, Metin (2006). "Conservative-Government by Pious People: The Justice and Development Party in Turkey". Ibrahim M. Abu-Rabi (ed.), *The Blackwell Companion to Contemporary Islamic Thought*. Oxford: Blackwell.

Heper, Metin (2009). "Does Secularism Face a Serious Threat?", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*. Cilt 29, No 3.

Metin Heper ve Sabri Sayarı (eds.), *Routledge Handbook of Modern Turkey*. Londra ve New York: Routledge.

Link, Lilo (1937). *Allah Dethroned: A Journey through Modern Turkey*. Londra: Constable & Co Ltd.

Mardin, Şerif (1969). *Din ve İdeoloji*. Ankara: Sevinç Matbaası.

---



**Prof. Dr. Metin Heper**, Syracuse Üniversite'sinde (ABD) Master'nı ve Doktorasını almıştır. Bilkent Üniversitesi'nde Bölüm Başkanı, Dekan ve Rektör Yardımcısı, Koç Üniversitesinde Dekan, Ortadoğu Teknik Üniversitesinde Rektör Yardımcısı görevlerini yürütmüştür. *The State Tradition in Turkey*, *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman*, *The State and Kurds in Turkey: The Question of Assimilation* adlı kitaplarının yazarı, 1994'ten 2018'e kadar dört edisyon olarak yayınlanmış *Historical Dictionary of Turkey* adlı kitabın başyazarıdır.